

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Романенко Сергій Степанович

УДК: 126+128+301

**БІОСОЦІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ІНДИВІДА В СТАНОВЛЕННІ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Дмітрієва Маргарита Степанівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри філософії та соціології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Чугуєнко Віталій Михайлович
Одеська національна академія харчових технологій, професор кафедри філософії, соціології та права

кандидат філософських наук, доцент
Богата Лідія Миколаївна
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, доцент кафедри філософії природничих факультетів

Захист відбудеться «___» _____ 2011 р. о ___ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, каб. 74

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «___» грудня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балащенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Україна ввійшла в нове тисячоліття як носій молоді незалежної державності, і саме зараз українське суспільство знаходиться на етапі формування й визначення шляху свого розвитку. Український народ зробив вибір, обравши громадянське суспільство, становлення його сьогодні, докладання своїх здібностей для забезпечення належних життєвих умов і можливості прояву й розвитку людських потенціалів у майбутньому.

Наслідки тоталітарних норм соціального життя, вкорінених за радянський період історії, зведення нанівець самодіяльної громадянської активності та інші перепони Україна долає, як й усі пострадянські країни, по-своєму, відповідно до конкретних умов. Крім подолання ряду ментальних факторів, що гальмують формування суспільного життя, необхідним є відтворення основних системоутворювальних складових громадянського суспільства, стан якого значною мірою залежить від спроможності відтворювати або доцільно змінювати засадничі відносини, їх форму і порядок. Ця здатність системи до стабільності, стійкості, безперервно забезпечувана самоорганізацією суспільства, повинна бути усвідомлена й застосована в активній діяльності громадян. Таким чином, інтерес до механізму суспільної організації набуває характеру практичної проблеми, пов'язаної з соціальним управлінням, соціальною адаптацією, соціальним прогнозуванням.

Не менш популярним і нагальним в Україні є питання громадянського суспільства. Є воно вже чи ні, чи саме воно формується, чи його доцільно будувати, чи потрібен соціальний проект і які сили відповідальні за його реалізацію, яке місце держави у цьому процесі та як вона повинна співвідноситись з громадянським суспільством в умовах України. Дискусії з цих проблем тривають, щоправда, із відчутною перевагою соціологічного, економічного, зрештою, правового підходу, висвітленням, насамперед, універсальних теоретичних ознак громадянського суспільства. Дослідники вже не заявляють про те, що ми будемо громадянське суспільство, що нами наочно уявлений його майбутній вигляд. Доводиться погодитись із висновком австрійського теоретика, що «ми фактично здатні здійснити упорядкування невідомого лише викликаючи його самовпорядкування» (Ф. А. Хайек). Тоді як викликати самовпорядкування громадянського суспільства можливо лише отримавши науково обґрунтоване уявлення про механізм упорядкованості й спланувавши свою діяльність з оптимізації цього процесу.

Розширення практики життєдіяльності потребує розширення й поглиблення наукової картини світу, нових досягнень наукової думки. Так, усвідомлення значення для найближчого майбутнього людства проблем

загрози термоядерної війни, екологічної кризи, невідновлюваних природних ресурсів, перенаселення планети й інших, названих глобальними, проблем, визначене поглядом на природу людини. І. Фролов підкреслював, що проблема людини та її майбутнього є своєрідним центром усієї системи глобальних проблем, адже «всі вони так чи інакше пов'язані з нею».

Сьогодні проблема вивчення людини отримала статус глобальної, а такі проблеми сучасності загострили інтерес науки до людини, людини до самої себе як неминущої цінності. Антропологічна складова світорозуміння набула особливої значущості, що й обумовило актуальність проблеми дисертаційного дослідження, наукове завдання якого полягає у вивченні біосоціальної цілісності індивіда в становленні громадянського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах планової наукової тематики кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Інноваційність у методології і технології наукового й соціального пізнання» (№0109U000194 затверджена на засіданні вченої ради університету, протокол №5 від 25.12.2008) і є одним з аспектів соціально-філософського осмислення буття людини.

Мета дослідження: розкрити природу й механізм самореалізації біосоціальної цілісності індивіда в процесі самоорганізації громадянського суспільства.

Реалізація поставленої мети потребувала вирішення таких завдань:

- простежити аналіз трансформації поглядів на біосоціальну цілісність індивіда;
- виокремити особливості сучасної інтерпретації проблеми біосоціальної цілісності індивіда і можливості їх філософського обґрунтування;
- застосувати системно-синергетичний аналіз взаємовідношень соціуму й індивіда в його біосоціальності;
- провести аналітичний міждисциплінарний огляд досліджень громадянського суспільства як феномена сучасного соціуму в аспекті проблематики дослідження;
- розкрити специфіку процесу соціалізації індивіда в громадянському суспільстві;
- з'ясувати сутність і проаналізувати структуру самодіяльних об'єднань громадянського суспільства як чинник і простір самореалізації біосоціальної цілісності індивіда;
- дослідити механізм самореалізації індивідом біосоціальної цілісності в ініціативних об'єднаннях громадянського суспільства.

Об'єкт дослідження – біосоціальна цілісність індивіда в динаміці соціального розвитку.

Предмет дослідження – біосоціальна цілісність індивіда в становленні громадянського суспільства.

Методи дослідження. Вибір методів визначався формулюванням мети, завдань, предмета й теми дослідження, комплексною різнорівневою репрезентацією в соціальній реальності самого предмета. Наявна в сучасній епістемології тенденція становлення проблематики знання як центральної для розуміння суспільства і людини ХХІ століття зумовила насамперед звернення до глибокого історико-гносеологічного аналізу долі самої проблеми. Було здійснено дослідження процесу формування уявлень про біосоціальність людини, образу людини та її навколишнього світу. Методологічною основою дослідницької діяльності з об'єктом став метод діалектики з його єдністю аналізу і синтезу, історичного і логічного, а також діяльнісний підхід.

До предмета вивчення теоретичної моделі індивіда, репрезентованого як гносеологічний образ людини, були докладені зусилля в традиції філософсько-психологічного аналізу «особливого людського способу існування» і теорії соціальних естафет. Переважно хід наукового пошуку вибудовувався під впливом парадигми нового наукового мислення – теорії самоорганізації і саморозвитку складних систем. Це стало підґрунтям екстраполяції моделей синергетики у вивченні антропо-соціальних систем.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в соціально-філософському аспекті розглянуто біосоціальну цілісність індивіда в умовах становлення громадянського суспільства, суспільства, яке характеризується кризовими явищами не лише у сферах економіки й політики, але й у соціальній сфері буття людини, що зумовлює нестабільність у взаємовідносинах у системі «суспільство-індивід».

Уперше:

- з'ясовано й теоретично обґрунтовано, що терміном «біосоціальна цілісність індивіда» адекватно виражена природа людини. Бінарно поєднувані «біологічне» і «соціальне» утворюють цілісну систему й комплементарно організовані як два в одному і в цьому спів-бутті вони нерозривні, неперіоритетні один перед одним і не взаємоподібнюються. Такого роду цілісності мають таку структуру, «одиниці» синтезу якої можна вичленити із системи лише на рівні теоретичного аналізу, при тому кожна зберігає свою самодостатність.

- здійснено соціально-філософський аналіз індивіда в його біосоціальній цілісності як складового елемента системи «соціум-індивід». Доведено, що багатомірний об'єкт «людина» при цьому

репрезентований в означеній іпостасі як член соціуму, а не як особина тваринного світу (*homo sapiens*).

- встановлено, що біосоціальна цілісність індивіда може бути інтерпретована у світлі теорії еволюційного Універсуму, що співвідноситься з ідеями розвитку систем, які саморганізуються, та закріплюється в парадигмі постнекласичної науки. Індивід разом із системою-соціумом, з моменту виникнення і до наших днів, залишається втіленням біосоціальної цілісності – тобто своєї, особливої, тепер уже ноосферної людиноякісності.

Уточнено:

- характер зв'язків і взаємодій процесу соціалізації в громадянському суспільстві. Взаємодії складових системи «суспільство-індивід» проявляються взаємоіндукцією, що розкривається в світлі загальної теорії складних систем як механізм саморозвитку системи «соціум». Громадянське суспільство як складна соціальна система, набуваючи властивості емерджентності, трансформує свої складові елементи – індивіди та їх товариства, які також здатні формувати, конструювати наступний рівень складного цілого. Означене розкриває механізм неперервного розвитку системи «суспільство-індивід» і дозволяє уточнити характер взаємодії процесу соціалізації і визначити його як «взаємспівдія».

- роль громадянського суспільства як особливої історичної форми в самореалізації біосоціальної цілісності індивіда. Громадянське суспільство історично проявилось як новий рівень біосоціальної цілісності індивіда, його загальної культури і соціальної зрілості, що забезпечило зміну статусу індивіда з підданого в громадянина. Поява громадянського суспільства визначила зростаючу усвідомлювану здатність індивідів активно брати участь у забезпеченні такої упорядкованості через соціальні об'єднання чи колективні суб'єкти соціальних процесів. У цьому полягає історична роль громадянського суспільства не лише як мети соціуму, але і як засобу самореалізації індивідом біосоціальної цілісності.

Отримало подальший розвиток:

- положення про те, що біосоціальна цілісність індивіда обумовлюється як особистісними психофізіологічними якостями, так і умовами, в яких здійснюється діяльність індивіда: наскільки сприятливими для становлення біосоціальної цілісності є соціальне середовище, наскільки повно використовуються і заохочуються творчі й діяльнісні можливості індивіда, настільки повною може бути реалізація біосоціальної цілісності в найрізноманітніших сферах життя соціуму. Це визначає роль індивіда як одного з провідних чинників подальшого прогресивного розвитку суспільства й надає поняттю «біосоціальна

цілісність» фундаментальності та статусу соціально-філософського концепту, який відображає закономірні взаємозв'язки реальної дійсності й процесу самореалізації біосоціальної цілісності індивіда.

- розуміння громадянського суспільства як наступного за техногенною цивілізацією етапу саморозвитку соціуму, вже реалізованого низкою країн, через твердження про те, що вихід на цей етап являє собою самоорганізацію складових системи в планетарному цілому, яке саморозвивається.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в процесі дослідження теоретичні результати, сформульовані положення й висновки можуть бути використані для вирішення актуальної і соціально значущої проблеми біосоціальної цілісності індивіда та виявлення можливостей її реалізації в умовах трансформації сучасного суспільства, а також у розробці окремих напрямів і проблем соціальної філософії: людина і суспільство, соціальна активність індивіда, соціальна структура суспільства, суспільство як система тощо.

Ряд висновків дисертації можуть бути використані у спеціальних, міждисциплінарних і філософських дослідженнях, під час викладання курсів загальної філософії, соціальної філософії, соціології, філософії науки, у розробці методичних посібників, спецкурсів, тематичних семінарів, бесід і обговорень зі студентами, таких як: біосоціально цілісний індивід як феномен історії; чи бути єдиній науці про людину; що означає сьогодні «робити себе»; який нині «вільний час» та ін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на наукових і теоретичних семінарах Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», а також доповідалися на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства» (Одеса, червень 2006 р.); «Інновації в технології та методології наукового пізнання», (Одеса, жовтень 2006 р.); Третьи Таврические чтения «Анахарсис» (Крим, вересень 2007 р.); «Християнські цінності в освіті та вихованні» (Одеса, 24 вересня, 2007 р.), Четвертые Таврические чтения «Анахарсис» (Крим, вересень 2008 р.), «Традиція та інновація в науці та освіті» (Одеса, жовтень 2008 р.) Пятыe Таврические чтения «Анахарсис» (Крим, вересень 2009 р.), Шестые Таврические чтения «Анахарсис» (Крим, вересень 2010 р.).

Публікації. Результати дослідження знайшли своє відображення в 14 публікаціях автора (4,13 ум. друк. арк.), 8 статтях, серед яких 6 одноосібних статей опубліковано у спеціалізованих виданнях, відповідно до переліку, затвердженого ВАК України, та 2 статті, опубліковані у

співавторстві (внесок співавторів рівнозначний). Матеріалів конференцій – 6, з яких 5 авторських та 1 публікація у співавторстві (внесок співавторів рівнозначний).

Структура дисертації та її обсяг. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Матеріал викладено на 155 сторінках, список використаної літератури містить 174 найменування, нараховує 16 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна і практична значущість результатів дослідження, вказується їх апробація, структура і обсяг дисертації.

У першому розділі *«Розвиток уявлень про біосоціальну цілісність індивіда»* представлений аналіз біосоціальної цілісності здійснюється в ракурсі, який дозволяє відмовитися від дуалістичного розуміння природи світу і людини на основі даних сучасної науки. Проводиться ретроспективний огляд розвитку уявлень про біосоціальну цілісність індивіда, що відображає природу людини, аналізуються історико-гносіологічні основи співвідношення природного і соціального в індивіді.

Застосування ряду класичних підходів до об'єкта дослідження дозволило простежити розвиток уявлень суспільства про природу людини і її місце в світі, від первинних щоденних розмірковувань, осмислень отриманого досвіду, окремих філософських висновків до спроби концептуального формулювання ідеї біосоціальної цілісності індивіда та конструктивного обговорення можливості єдиної науки про людину.

Перший підрозділ *«Формування поглядів суспільства на світ, природу людини і її місце в світі»* охоплює опис процесу розвитку і формування поглядів і уявлень про біосоціальність людини. Природне (біологічне) виражається в людині як фізіологічне, біохімічне, біофізичне і т.п., а соціальне – як суспільне і особистісне, класове, групове, загальнолюдське тощо. За усієї різноманітності цих форм окремих проявів загальне відношення між природним і соціальним гранично коротко можна визначити у наступному: природа людини – продукт історії. Цей завжди нерозривний зв'язок і взаємопроникнення природного і соціального характеризують діяльність, спілкування, поведінку людини та її психіку (враховуючи співвідношення біохімічного і психологічного на вищих рівнях функціонування головного мозку). Якщо на долюдських стадіях еволюції життя психіка – це суто природне явище, то з виникненням людини, вже на перших етапах антропогенезу, вона формується як органічна єдність природного і соціального.

Сучасні програми технологічної переробки людини на генетичному рівні, зокрема не шляхом змін деяких окремих деталей, а саме ті глибокі трансформації, які стосуються основ побудови людини-істоти, розпочалися в далекому минулому людської історії й найбільш виразно проявлялися в окремі, кризові, перехідні епохи.

Для античності пізнього періоду характерними були пориви до організації цілісного способу існування, у єдності активності всіх рівнів людської істоти – інтелектуальних і моральних діянь, емоційних дій та порядку тілесного життя. Склалися взірці «орфічного і піфагорійського життя», сама філософія поставала «як образ життя, як мистецтво жити, як спосіб буття».

У релігійних течіях епохи середньовіччя (християнство, гностицизм) простежуються витоки тяжіння до радикальної трансформації людини. Надалі практики умертвіння плоті зберігались у сектах, християнському аскезі, у вихолощенні, навіть в оригінальній трансформованій формі елементів відомих сьогодні бойових мистецтв. Особливий феномен того часу – духовні практики, які холістично спрямовують перетворення людини в інший образ буття, двояко, і релігійно і антропологічно вибудовуючи як мету «найвищий духовний стан», стають духовною практикою православ'я, в якій мислиться цілковите злиття всіх енергій людської істоти з божественними енергіями.

Простежити передумови виникнення й розвиток ненаукових течій, які впливають на світорозуміння людей, дозволило звернення до євгеніки. Сформувавшись на основі ідеї про виродження людства, євгеніка означила ключовою позицією необхідність втручання в розвиток роду людського, виправдовуючи це втручання метою удосконалення людей наступних поколінь.

Отже, у різних практиках можна побачити досить різні варіанти взаємодії за принципом синергії, від повної пасивності людини в архаїчних віруваннях до ісихатської, що відводить людині роль вільного повноцінного «співробітника» Бога. Потрібно визнати, що означене слугує проявом загальноісторичної тенденції неухильного зростання людської активності, а також усвідомлення цього самою людиною.

Проблема біосоціальної цілісності й методологія дослідження процесу її саморозвитку відображена в роботах П. Адо, Л. І. Архангельського, В. І. Аршинова, В. Г. Борзенкова, Є. Р. Боринштейна, В. І. Вернадського, В. П. Верякіної, А. І. Кавалерова, В. П. Казначєєва, О. М. Князевої, Т. Куна, Д. Г. Лоцакова, А. Печчеї, О. П. Пунченка, С. Л. Рубінштейна, В. Н. Сагатовського, В. С. Стьопина, Г. Хакена, О. В. Халапсіса, С. С. Хоружого, М. Ф. Цибри, Б. Г. Юдіна, О. І. Ярославцевої та ін.

Масиви нових знань, отриманих на початку нового тисячоліття, суттєво змінили співвідношення ряду наук, сприяли переосмисленню попередніх уявлень про людину. Зазнала переоцінки й традиційна картина фронтального протиборства науки і релігії. Так, у культурі при зміні історичних епох міг домінувати науковий чи релігійний погляд на світ, або певний їх сплав, синтез.

У другому підрозділі «*Біосоціальна цілісність індивіда, її дослідження як проблеми науки і філософії XXI століття*» проводиться методологічний аналіз концепції біосоціальної цілісності індивіда як основи становлення єдиної науки про людину, подається характеристика місця, ролі і змістової значущості проблеми біосоціальної цілісності індивіда на сучасному етапі поступу наукової думки до осягнення природи ноосферного рівня розвитку нашої планети та її жителів.

В еволюції моделі людини важлива роль відведена обраному масштабу розгляду і методологічним настановам світоглядного порядку. Людина в межах природничого підходу – природне тіло, індивід. У соціальному масштабі – громадянин, «тварина політична», «сукупність суспільних відносин», «надорганізменна спільність і цілісність». Планетарний підхід відриває нові обрії для вивчення людини, що вимагає розробки і застосування нових логіко-інструментальних засобів для її усвідомлення. Філософія ХХ століття запропонувала безліч образів людини, що виражаються такими метафорами як: *animal rationale* (людина раціональна), *animal symbolicum* (тварина символічна), *homo ludens* (людина-гравець), *homo pictus* (людина, яка малює, зображає), *homo viator* (людина-мандрівник), *homo insciens* (людина невміла), *homo creator* (людина-творець).

Біосоціальну цілісність індивіда можна розглядати як цілісність двох поєднаних структур (біологічної і соціальної), причому біологічне у цій єдності має переважно сталий набір властивостей і функцій, змінною є лише умова функціонування, тобто соціальне середовище. Проте і в біологічній структурі, крім еволюційних, можуть виникати різкі, виражені погіршенням здоров'я індивіда, його хворобою, травмуванням зміни. Причиною таких стрімких деструкцій біологічного, крім проблемної екології навколишнього середовища, виступає соціальний фактор – його образ життя – його ж соціальна структурна складова.

Протягом історії людство здобуло і накопичило достатній обсяг знань у різних галузях науки про феномен здоров'я, і зрозуміло, що наукові відкриття сучасності виводять нас на новий рівень невивченого і недослідженого. На тлі прагнень до нових відкриттів, нових перемог і нових обривів, відкритим залишається питання про комплексне і цілісне вивчення людини, про міждисциплінарний підхід у її дослідженні.

Бурхливе накопичення конкретних наукових знань про людину в сучасних умовах доповнює осмислення людини в суперечливих і неоднозначних філософських концепціях, створює умови для якісно нового розуміння людиною самої себе. При цьому людина перестає ототожнювати себе з якою-небудь однією формою свого буття і приходиться до усвідомлення єдності всіх можливих форм свого існування, свою багату вимірність.

У другому розділі «Біосоціальна цілісність індивіда як результат самореалізації його в громадянському суспільстві» розкривається механізм самореалізації індивідом своєї біосоціальної цілісності в ініціативних об'єднаннях громадянського суспільства, розглядається процес соціалізації індивіда. Виявлено взаємоіндуктивний характер зв'язків і взаємодій між складовими системи «суспільство-індивід», що розкривається положеннями загальної теорії складних систем як механізм саморозвитку й самоорганізації соціуму, самореалізації біосоціальної цілісності індивіда в ній.

У першому підрозділі *«Індивід і його соціалізація в громадянському суспільстві»* підкреслено, що соціально-філософський термін «суспільство» позначає не просто сукупність жителів країни чи планети, а історично конкретний тип соціальної системи, певну форму соціальних відносин, сукупність усіх видів взаємодії і різновидів об'єднань людей, які склались історично. У поєднанні терміни «суспільство» і «громадянський» позначають особливу природу, якісний стан самого об'єкта і трансформацію індивідів, які його складають. В аспекті досліджуваної проблематики громадянське суспільство розглядається як феномен природо-історичного процесу. Підкреслюється, що соціум у ході історії створюються у вигляді інститутів, організацій, ініціативних самодіяльних об'єднань, невідконтрольних державі, через які громадяни здатні активно впливати на різні сфери соціального життя. Важливою характеристикою громадянського суспільства виступає рівень самоорганізації і саморегуляції суспільства, здатність індивідів, як громадян держави, оцінювати його, опосередковано впливати на його дії, а також їх спроможність, як членів суспільства, впливати на соціальні відносини й суспільні події. Сучасне громадянське суспільство – це авангардна, прогресивна частина соціуму, що розвивається, суспільство вільної самоорганізації.

Неоднозначно вирішується питання про те, хто ж представляє громадянське суспільство пострадянського простору й України першого десятиріччя XXI століття, якими верствами населення воно буде представлене в майбутньому.

Розгляд використовуваного в соціально-філософських і психологічних дослідженнях поняття «соціалізація», засвідчив широту і

виразну двобічність означуваного процесу. Соціалізація як процес взаємодії суспільства й індивіда передбачає вплив індивіда на середовище-соціум через свою активну перетворювальну діяльність. У роботі соціалізація показана як процес і як результат взаємодії індивіда з соціальним середовищем, що змінюється за його участі, яке представлено громадянським суспільством, що перебуває в процесі становлення.

Аналіз «трансляторів соціального досвіду суспільства» продемонстрував, що вчення про хронотоп, а також теорія естафеткуматоїдів органічно, як і теорія ролей, вписується в характеристику буття індивіда в системі «суспільство – індивід», і це пояснює залучення індивіда до численних соціальних груп – підсистем різного рівня, що утворюють структуру цілісного соціуму.

З метою з'ясування механізму самореалізації біосоціальної цілісності індивіда у просторі ініціативних об'єднань громадянського суспільства було розглянуто специфіку процесу соціалізації індивіда в становленні громадянського суспільства. Здійснений аналіз дозволив установити циклічність процесу взаємодії, коли індивіди впливають на соціум, а наступна дія соціуму в своєму зміненому стані виражається у впливові на подальшу діяльну активність індивідів, як взаємспівдія, яка спонукає до неперервного розвитку соціуму.

Дослідження соціалізації і місця індивіда в цьому процесі, самореалізації його біосоціальної цілісності в просторі об'єднань громадянського суспільства, що утворюють складно організовану соціальну систему, висвітлені в роботах П. К. Анохіна, Г. С. Антипіної, В. І. Аршинова, А. П. Афонова, О. С. Ахізера, В. С. Біблера, В. В. Василькової, Е. Геллнера, Е. Гідденса, Г. Г. Ділігенського, М. С. Дмитрієвої, Б. І. Зеленкова, М. С. Кагана, І. С. Кона, І. І. Кравченка, С. Б. Кримського, С. П. Курдюмова, Ю. О. Левади, О. В. Лісеєнко, М. К. Мамардашвілі, Е. С. Маркаряна, Е. Морена, Н. В. Мотрошилової, В. В. Налімов, М. О. Розова, Ю. Н. Солоніна, Д. Тернера, А. В. Чистякова, В. Е. Шляпентоха, Ф. Шмідттера, О. Д. Шоркіна.

Соціалізація виконує соціальну функцію відтворення суб'єкта соціально-історичного процесу, забезпечує спадкоємність цивілізації і культури, самореалізацію індивіда й зростання його самоусвідомлення, підтримує рівновагу й стійкість процесів розвитку суспільства.

У другому підрозділі *«Реалізація біосоціальної цілісності індивіда в просторі об'єднань громадянського суспільства»* розглянуто життєдіяльність індивідів, набуття ними соціальності, яка здійснюється переважно через групи. Соціальні групи – це спільності людей, які взаємодіють, підсистеми суспільного організму, у склад яких входить індивід (а часто й бере участь одночасно в декількох з них) певний час або протягом усього свого життя. Спільність з групою оформлюється для

індивіда в усвідомленні цієї групи через уявлення «ми» про її членів і себе зокрема. Групові норми і цінності, увесь багаж групового усвідомлення, разом з потребами, інтересами та переконаннями групи індивід отримує в співволодіння, а також відтворення зразків поведінки, або всього образу життя. Ці передумови більшою чи меншою мірою визначають цілісність, узгодженість, єдність соціальної групи-суб'єкта діяльності, обумовлюють вибір спільного рішення. Природа, характер малих груп, їх багатоманітність і різноманітність відображають темпи суспільного розвитку, зрілість і прогресивність процесів, що його складають. Особливу значущість для індивіда-члена становлять малі групи саме як «зони найближчого розвитку».

Зміни соціуму, як цілого, відбиваються на характері самої діяльності індивіда, на його способі життя, особливо в ХХ столітті, з такими його соціальними катаклізмами світового масштабу як дві світові війни, світова революція, тоталітарні режими, ще й прискоренням «науково-технічної революції» з її дисфункцією всіх важливих форм життєдіяльності людей. З непомірно зрослою суперечливістю подібні напруження й дисфункції проявлялись у техногенному суспільстві з його прискореним розвитком науки, техніки, технологій, складніших форм, із застосуванням наукових знань у виробництві й в усіх сферах життя суспільства.

Звідси неминучим і вирішальним зрушенням у соціальному житті суспільства й індивіда на межі ХХ – ХХІ віків виявилось зростання вільного часу людини. Це зростання як продукт техногенних досягнень постнекласичного суспільства зумовило трансформацію діяльності індивідів у «діяльність, спрямовану на можливість діяльності, у роботу самоперетворення», яка розуміється значно ширше й глибше, ніж виховання й навчання в системі, сформованій зусиллями держави. Терміном «самоперетворення» позначена історично немінуча для індивіда здібність, зобов'язаність і обов'язковість «на-себе-дії» для активного усвідомленого цілеспрямованого розвитку й реалізації у собі людського потенціалу, усієї його біосоціальної цілісності. Така «на-себе-дія» стає осередком нових форм соціальності, в яких спілкування людей, як ключова дія в процесі суспільного розвитку, здійснюється не в робочий час, а у час вільний.

У роботі досліджені зв'язки і взаємодії соціуму й індивіда, а також індивіда і малих груп. Виявлений взаємоіндуктивний характер взаємодії складових системи «суспільство-індивід», що розкривається у світлі загальної теорії складних систем як механізм саморозвитку складної системи «соціум». Суспільство, у тому числі й громадянське суспільство, що перебуває в процесі становлення, як система, що самоорганізується, набуває емерджентності – особливої системної ознаки, завдяки якій від складного цілого, нова спонтанно виникла властивість, передається його

складникам (товариствам і індивідам). Піддавши змінам свої складові, змінюється і сама система як певне ціле, набуваючи форми більш складної організованої єдності. На цьому рівні якісно нової складної соціальної системи трансформованими виявляються індивіди та їх товариства, тобто суб'єкти індивідуальні та колективні, які також здатні формувати, конструювати наступний рівень цілого. Таким чином відслідковується процес безперервного розвитку системи «суспільство-індивід», процес, що утворює нерозривне рекурсивне коло або феномен колової причинності.

Індивід, як і всі соціальні об'єкти, які розвиваються разом із соціумом, належить до типу складних соціальних систем, що саморозвиваються й може бути дослідженим із застосуванням виробленого синергетикою методологічного інструментарію, концептуальних настанов, що отримують у постнекласичній науці парадигмальний статус. Взаємодіючи з соціумом, через приналежність до різноманітних соціальних груп і об'єднань, індивід утворює нерозривну єдність з соціальним простором, де реалізує себе та може досліджуватися лише в цій єдності.

Як соціальний об'єкт, який розвивається в соціальному просторі, біосоціально цілісний індивід як складна соціальна підсистема, що здатна до саморозвитку може бути адекватно досліджена із застосуванням методологій й концептуальних засад вироблених синергетичним підходом які набувають у постнекласичі статусу парадигми. Відтак, тема реалізована відповідно до холистичного бачення світу й вивчення індивіда в системі соціуму.

У **висновках** наведено теоретичне узагальнення викладеного матеріалу та нове вирішення наукового завдання, сутність якого полягає у вивченні біосоціальної цілісності індивіда в становленні громадянського суспільства, що розкривається у таких положеннях:

1. Аналіз формування уявлень і поглядів на біосоціальную цілісність індивіда в історичному аспекті, а також дослідження її характеру, що перебуває на етапі становлення, дозволило представити соціум, самого індивіда та його біосоціальну цілісність не як результат, а «як результат разом зі своїм становленням». Незавершена і, можливо, незавершувана біосоціальна цілісність, самореалізуючись індивідом у суспільстві, виступає джерелом подальшого розвитку соціуму.

2. Проблема біосоціальної цілісності індивіда на сучасному етапі розвитку науки розглядається в контексті аналізу його взаємодії з соціальним оточенням, діяльності і специфічного впливу соціалізуючих інститутів, насамперед малих груп, до яких індивід залучається протягом усього життя. Найпоширеніше в сучасних дослідженнях розуміння сутності біосоціальної цілісності індивіда можна інтерпретувати як

процес найбільш повного вияву і реалізації індивідом своїх можливостей, досягнення поставлених цілей у вирішенні особистісно значущих проблем, що дозволяє індивіду реалізувати свій біосоціальний потенціал максимально повно. Хоча поняття біосоціальної цілісності є достатньо вживаним у науковому обігу, донині практично відсутній глибокий аналіз онтологічних і гносеологічних основ біосоціальної цілісності індивіда й впливу соціального простору на означену властивість індивіда. Вважаємо, що проблема біосоціальної цілісності індивіда як об'єкт філософського вивчення найбільш адекватно досліджується в межах природного середовища індивіда – соціумі та його структурних елементах – малих групах суспільства.

3. Показано, що застосування синергетичного підходу в дослідженні системи «суспільство-індивід» виявляє механізми самоорганізації складної системи та дію її спонукальної «соціальної сили». Соціум як складна система проявляє властивість емерджентності, або здатності передавати складовим елементам спонтанний імпульс. Індивіди, спрямовані життєдіяльнісною практикою суспільства, діяльно-активним проявом впливають на соціальну систему й забезпечують суспільству вихід на якісно новий рівень і здатність знову породжувати й розвивати у складових, тобто у індивідів, їх людські властивості. У синергетиці такого роду циклічно повторювану взаємодію цілого й елемента прийнято називати взаємоіндукцією.

4. Здійснений аналітичний міждисциплінарний огляд сутності і розуміння багатогранного соціального феномену «громадянське суспільство» в аспекті проблематики проведеного дослідження, дозволяє розглядати його як феномен природно-історичного процесу. Громадянське суспільство представлено як сукупність суспільних інститутів, безпосередньо не включених до структури держави, через які громадяни в такому єднанні реалізують свої інтереси та ініціативи. Окреслена побудова громадянського суспільства, утворюючись у ході історії, самоорганізується, структурується залученням громадян до різноманітних об'єднань у вигляді інститутів соціуму (асоціації, організації, самодіяльні об'єднання тощо), здатних впливати на різноманітні сфери соціального життя. Сучасне розвинене громадянське суспільство – це суспільство вільної самоорганізації, це традиція громадянського об'єднання на основі права і закону. Значущим для нашого дослідження громадянського суспільства, серед основних його характеристик, виступає рівень самоорганізації та саморегуляції соціуму, здатність індивідів, як громадян держави, оцінювати його, а також їх спроможність, як членів суспільства, впливати на соціальні відносини й суспільні події.

5. Процес соціалізації індивіда в громадянському суспільстві позначений специфікою, зумовленою тим, що система «соціум-індивід» як

складна багаторівнева соціальна система набуває особливих ознак складної системи – взаємоіндукції та емерджентності. Це розкриває механізм процесу соціалізації в громадянському суспільстві, багаторівневий характер взаємодії у соціальній системі, зумовлений насамперед активним впливом один на одного суб'єктів соціалізації – суспільства й індивіда. Процес соціалізації індивіда в просторі громадянського суспільства характеризується не лише з погляду адаптації індивіда, але й творіння, конструювання, перетворення навколишнього світу, себе і своїх діяльних здібностей.

6. Самодіяльні об'єднання громадянського суспільства, в яких за допомогою особистісних контактів, стосунків і зв'язків відбувається освоєння індивідом соціального простору, виступають як складники соціальної системи. Соціальний простір об'єднань громадянського суспільства є безпосереднім середовищем самореалізації біосоціальної цілісності індивіда, що являє собою динамічну соціальну систему, яка відображає темпи суспільного розвитку, зрілість і прогресивність процесів і їх складових. У межах самодіяльних об'єднань громадянського суспільства відбувається як освоєння зовнішнього соціального простору, так і його трансформація під впливом індивіда, тобто інтеграція внутрішньо-індивідуального і зовнішньо-соціального в єдиний багатомірний соціальний простір індивіда.

7. Механізм самореалізації біосоціальної цілісності індивіда в ініціативних об'єднаннях громадянського суспільства зумовлений тим, що найбезпосередніший і процесуально-дієвий вплив на індивіда здійснюється в малих соціальних групах. Такого роду група складає найближчу життєву сферу, первинний прошарок того світу індивіда, який обраний ним самим і усвідомлюється як обжитий.

Названі об'єднання добровільно обираються самими учасниками чи ними ж створюються на основі спільних прагнень та інтересів до творчої, наукової, пізнавальної, рухової та іншої діяльності. Малі ініціативні групи, як необхідний структурний елемент громадянського суспільства, є для індивіда «зоною найближчого розвитку», де груповий життєвий простір, належність до соціальної активної діяльності, спільного соціально-культурного збагачення, складають для індивіда на-себе-дію, сприяючи його становленню як особистості, як повноправного члена суспільства.

8. Указана актуальність дисертаційного дослідження обумовлена сучасною картиною світу, в якій центральною фігурою постає людина, підтверджує реальні передумови оформлення єдиної науки про людину: по-перше, це сучасна фізико-астрономічна картина світу – Всесвіт, що розвивається як єдине ціле, по-друге, це нещодавно сформульований антропний принцип. По-третє, є усі підстави вважати, спираючись на дані

сучасної науки, що найтонші особливості людини, як саме вільної і духовної істоти, вкорінені в його унікальній біології. Щодо методології, то ця частина найменш відпрацьована в сучасній науці.

9. Обґрунтоване ідеєю створення єдиної науки про людину дослідження питання всебічного вивчення людини показало необхідність синтезу історико-філософського і філософсько-методологічного аналізу наук (у цьому випадку наук про людину) і поєднання останнього з історико-культурним аспектом до опису науки.

10. Філософське осмислення окресленої проблеми може запропонувати методологічний спектр дослідження, який здатен закріпитись і стати фундаментом синтезу знань про людину, як результат узагальнення всього матеріалу, який стосується порушеної проблеми. Цей методологічний спектр стосується матеріалу кожної з наук про людину, кожна з яких може знайти у використанні пропонованих ідей джерело прогресивної самозміни у відомих науці формах.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Романенко С. С. Самодеятельное спортивное сообщество как субъект культурно-оздоровительной деятельности / С. С. Романенко // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Одеса, 2004 – Випуск №1 (13) – С. 149 – 154. – (Серія: філософія, соціологія, політологія).

2. Романенко С. С. Физическая культура и спорт в пространстве досуговой деятельности / С. С. Романенко // Наукове пізнання: методологія та технологія – Одеса, 2006 – Випуск №1 (17) – С. 141 – 145 – (Серія: філософія, соціологія, політологія).

3. Романенко С. С. О человекомерности гражданского общества / С. С. Романенко // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского – Сімферополь: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2008 – Том 21 (60), № 3 – С. 64 – 69. – (Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія).

4. Романенко С. С. Гражданское общество – цель или средство / С. С. Романенко // Наукове пізнання: методологія та технологія – Одеса, 2008 – Випуск № 2 (22) – С. 46 – 51. – (Серія: філософія, соціологія, політологія).

5. Романенко С. С. Здоровье человека техногенной цивилизации – знать и иметь / С. С. Романенко // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского – Сімферополь: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2008 – Том 21 (60), № 4 – С. 305 – 310. – (Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія).

6. Романенко С. С. Индивид в хронотопе инициативного сообщества / С. С. Романенко // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского – Симферополь: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2010. – Т. 23 (62), № 2. – С. 78 – 84 – (Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія)

7. Романенко С. С. К изучению спортивного сообщества как элемента социальной системы / С. С. Романенко // «Наукові дослідження – теорія та експеримент `2005»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (16-20 травня 2005 р., м. Полтава) – Полтава: Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, 2005. – Т. 14. – С. 51 – 54.

8. Романенко С. С. К парадигме «здоровьеформирование» / С. С. Романенко // «Розвиток наукових досліджень `2005»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (7-9 листопада 2005 р., м. Полтава) – Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2005. – Т. 4. – С. 67 – 72.

9. Романенко С. С. Гуманизм как воплощение ценности человека / С. С. Романенко // «Наукові дослідження – теорія та експеримент `2006»: матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції, (15 – 17 травня 2006 р., м. Полтава) – Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2006. – Т. 3. – С.159 – 162.

10. Романенко С. С. О резервах гражданственности / С. С. Романенко // Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадського суспільства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (23 – 24 червня 2006 р.) – Одеса: «ВМВ», 2006. – С. 143 – 144.

11. Романенко С. С. О возможности формирования гражданственности / С. С. Романенко // Інновації в технології та методології наукового пізнання: матеріали міжнародної наукової конференції (26 – 27 жовтня 2006 р.) – Одеса: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, 2006. – С. 13 – 15.

12. Романенко С. С. Час реальних дій / С. С. Романенко, О. М Овчарек, В. В. Стародубов // Молода спортивна наука України: [зб. наук. праць]. – Вип.11: У 5-и т.– Львів: НВФ «Українські технології», 2007. – Т.1. – С. 362 –374.

13. Романенко С. С. Инновационная гуманистическая школа / М. С. Дмитриева, С. С. Романенко // Вестник Российского философского общества – М.: ЗАО «Московские учебники – СиДиПресс», 2007. – № 3 (43) – С. 82 – 85.

14. Романенко С. С. Образование как пространство формирования здоровья / С. С. Романенко, В. В. Бобошко, Г. Г. Снимщикова,

В. Ф. Буюкли // Еколого-біологічні питання освіти і виховання: матеріали міжнародної заочної науково-методичної конференції (жовтень 2007 р.) – Одеса: ТОВ «Інвац», 2007 – С. 119 – 124.

АНОТАЦІЇ

Романенко С. С. Біосоціальна цілісність індивіда в становленні громадянського суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2011.

Дисертація присвячена дослідженню біосоціальної цілісності індивіда в становленні громадянського суспільства. Застосовується ряд класичних підходів до об'єкта дослідження й показано розвиток уявлень суспільства про природу людини та її місця у світі, від первинних осмислень до спроби концептуального формулювання ідеї біосоціальної цілісності індивіда. Здійснюється аналіз концепції біосоціальної цілісності як основи становлення єдиної науки про людину. Уточнюються зв'язки та взаємодії соціуму й індивіда, індивіда й малих груп.

Розглядається специфіка процесу соціалізації індивіда в становленні громадянського суспільства, що дозволило розкрити механізм самореалізації біосоціальної цілісності індивіда в ініціативних об'єднаннях.

У дисертації запропоновано підхід у дослідженні людини, який полягає в синтезі історико-філософського й філософсько-методологічного аналізу науки про людину та поєднанні останнього з історико-культурним підходом до опису науки.

Ключові слова: біосоціальна цілісність індивіда, громадянське суспільство, самоорганізація, ініціативне самодіяльне об'єднання, соціалізація, емерджентність, взаємospivdya.

Романенко С.С. Биосоциальная целостность индивида в становлении гражданского общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южно-украинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского», Одесса, 2011.

Диссертация посвящена исследованию биосоциальной целостности индивида в становлении гражданского общества.

Проведен методологический анализ концепции биосоциальной целостности индивида в рамках становления единой науки о человеке.

Раскрываются методологии исследования особенностей процесса формирования биосоциальной целостности человека и сравнения традиционалистических и постнекласических подходов в изучении проблемы. Анализируются историко-гносиологические основы соотношения социального и природного в человеке. Установлена взаимосвязь социального и природного как одного из существенных, хотя и частных аспектов соотношения социального и природного в человеке.

Проанализирована специфика процесса социализации индивида в становлении гражданского общества, что позволило рассмотреть механизм самореализации индивидом своей биосоциальной целостности в инициативных объединениях гражданского общества.

В числе ключевых понятий два ведущих термина «биосоциальная целостность» и «гражданское общество» были выделены благодаря отличительной, общей для них черте, поскольку они функционально «напрямую» служат выражением сложности, многомерности, многообразия человека. Указанные термины в силу своей наполненности не охватываются понятием и получают выражение в форме концептов, позволяющих оперировать с неполным перечнем свойств-характеристик (того же индивида), а также позволяют «выхватывать», мгновенно выделять какое-то свойство, особо значимое в соответствии с ситуацией. Этим обусловлено обращение в исследовании к философско-методологической рефлексии над этими терминами и их денотатами.

Так, прежде всего, в диссертации осуществлен ряд классических подходов к объекту исследования и показано развитие представления общества о природе человека и его месте в мире, от первичных обыденных размышлений, осмыслений полученного опыта, отдельных философских выводов до попытки концептуальной формулировки идеи биосоциальной целостности индивида, до конструктивного обсуждения возможности единой науки о человеке. Предпринятый затем анализ позволил установить циклический процесс взаимодействия актов жизнедеятельности индивидов, воздействующих на социум и последующее влияние социума в своем измененном состоянии на дальнейшую деятельную активность индивидов.

Показано, что учение о хронотопе, а также теория эстафет - куматоидов органически, как и теория ролей, вписывается в характеристику бытия индивида в системе «общество – индивид».

В диссертации предложен подход в исследовании человека, который заключается в синтезе историко-философского и философско-методологического анализа науки о человеке и объединении последнего с историко-культурным подходом к описанию науки.

Ключевые слова: биосоциальная целостность индивида, гражданское общество, самоорганизация, инициативное самодеятельное объединение, социализация, эмерджентность, взаимодействие.

Romanenko S.S. The individual's Biosocial Integrity in the Civil Society Formation. – Manuscript.

The dissertation aimed at a candidate degree of Philosophical Sciences in speciality 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odessa, 2011.

The dissertation is devoted the revelation the individual's biosocial integrity in the civil society formation.

Methodologies aimed at investigating the peculiarities of the individual's biosocial integrity development process and comparison of traditional and post-modernist approaches to the study of the problem are revealed.

The methodological analysis of the individual's biosocial integrity as the basis of the unitary Human Being Study formation is realized. The connections and interaction of the social medium and individual as well as the individual and small groups are specified and revealed.

The human study approach is suggested in the thesis, which consists in synthesis of historical and philosophical philosophical-methodological human science essay and the union of the last one with historical and cultural approach to the science description.

Key words: the individual's biosocial integrity, civil society, self-organization, initiative active consolidation, socialization, emergence, mutual assistance.

